

שלוש אפיזודות מחול

On The Town

מאת לאונרד ברנשטיין (1918-1990)

המלחין על רקע התקופה

לאונרד ברנשטיין נולד בארצות-הברית להוריו שהיו מהגרים יהודים מרוסיה. המשפחה לא שמרה על אורח חיים דתי אלא על קשר חם ליהדות, למנהגי החגים ולארון הספרים היהודי.

כשהיה לאונרד בן עשר, רכשה המשפחה פסנתר. הוא החל ללמוד ובמהרה התגלה כשרונו הגדול למוסיקה. כשביקש לבחור במוסיקה כייעוד וכמקצוע, חשש אביו שלני יהפוך ל"כליזמר" נודד, והתנגד לכך. למרות מורת הרוח של אביו, למד ברנשטיין באוניברסיטת הארוורד עם טובי המורים והמלחינים נגינה בפסנתר, הלחנה וניצוח, והצטיין בכולם. בין מוריו היו גם מלחינים ידועים כוולטר פיסטון ואהרון קופלנד, וברנשטיין הצעיר הושפע ולמד מהם למזג אלמנטים אמריקאיים אופייניים, כולל אלמנטים פופולריים, בהלחנה של מוסיקה קלאסית ואמנותית. כבר במהלך לימודיו התעניין באופן מעמיק, נוסף על בקיאותו במסורת המוסיקלית האירופית, גם בגילויים שונים של מוסיקה עכשווית, ובאיפיונים מוסיקליים אמריקאיים, במיוחד ג'אז; את אלה שילב בסגנונו האישי על בסיס של טונליות מורחבת.

בגיל צעיר ביותר הוזמן "לצקת מים על ידיהם" של מנצחים דגולים כקוסביצקי, ועקב-כך פיתח קריירה עצמאית בניצוח על מיטב התזמורות הסימפוניות האמריקאיות. רוב המנצחים באותה תקופה היו ילידי אירופה, ולכן התלהב קהל הקונצרטים האמריקאי מן המנצח הצעיר יליד ארצות-הברית, ונשא אותו על כפיים. באותו זמן (בשנות מלחמת העולם השנייה) עסק ברנשטיין גם בהלחנה, ובין השאר כתב מוסיקה למחזות זמר. הראשון שבהם הוא On The Town, שלאחר הצלחתו הרבה בברודוויי, צולם גם לסרט על-ידי חברת מ.ג.מ., בכיכובם של ג'ין קלי ופרנק סינטרה.

במהלך כל חייו הצטיין ברנשטיין ברוחב אופקים ובמעורבות חברתית כאמריקאי, כיהודי, וכאיש העולם:

- הוא תמך בתזמורת הפילהרמונית הישראלית, ויצא איתה למסעות קונצרטים במקומות שונים בעולם;
 - עם הקמת מדינת ישראל חש התרגשות עזה וצורך להזדהות, אז ערך מסע קונצרטים כפסנתרן וכמנצח בפני חיילים, באיזורי קרבות, וברחבי הארץ;
 - במשך כל חייו חזר ובא לארץ פעמים רבות כדי לנצח על התזמורת הפילהרמונית;
 - לאחר מלחמת יום הכיפורים כתב את היצירה הסימפונית "חליל", לזכר חלילן צעיר ומוכשר שנפל בקרבות;
 - הלחין את המחזמר "סיפור הפרברים", העוסק בחייהם הקשים של המהגרים הפורטוריקנים בניו-יורק;
 - לאחר רצח קנדי כתב מיסה לפתיחת מרכז על שמו, וניצח שם על ביצוע הבכורה שלה;
 - אירגן תזמורת של מנגנים גרמניים וניצח עליה בחגיגות לנפילת חומת ברלין ב-1989;
 - תמך בהקמת מוסדות לימוד מוסיקליים בארצות רבות, מישראל ועד יפן, וקידם מוסיקאים צעירים ומחוננים;
 - היה המנצח האמריקאי הראשון שניצח במילאנו על אופרה ב"לה-סקאלה";
 - כתב, בנוסף ליצירות קלאסיות שונות, גם מוסיקה לתיאטרון, ומוסיקה לסרטים;
 - נתן סדרת הרצאות באוניברסיטת הארוורד;
 - יזם קונצרטים מוסברים לנוער; ערך, ניצח והגיש אותם בעקבותיהם ערך, ניתח והגיש תוכניות טלוויזיה על האזנה למוסיקה (יצאו לאור בספר "חזרות המוסיקה");
 - ניצח וכיהן כמנהל מוסיקלי של תזמורות מובילות בארצות הברית ובאירופה.
- כהערכה וכתודה על פעילויותיו המגוונות זכה בכל אותות הכבוד האמריקאיים, ביניהם 11 פרסי אמי, פרס גראמי, ואחרים.

הקלטות של יצירות רבות בניצוחו התוסס של ברנשטיין, מוכרות ואהובות על ציבור חובבי המוסיקה הקלאסית. ההקלטות של הסימפוניות של מאהלר בניצוחו נתפרסמו במיוחד, בשל מעורבותו העמוקה במוסיקה זו ובשל פרשנותו האישית; כך גם בסימפוניות של בטהובן, ברהמס וסיבליוס בניצוחו.

חייו האישיים - סוערים, ססגוניים ולעתים בלתי מקובלים - עוררו לא פעם רעש ציבורי וביקורת. יחד עם זאת נודע בקסם ובכריזמה של אישיות חמה, פתוחה וחביבה. בכינויו "לני" זכה בכל מקום להערצת באי הקונצרטים, ולקבלת פנים אוהדת של מדינאים, אנשי ציבור, אנשי בוהמה, סופרים ואומנים.

ברנשטיין הקדיש את כל חייו לאומנות המוסיקה על כל פניה וגווניה, מתוך תחושת מחויבות עמוקה. הוא הלך לעולמו שבע-פעלים בשנת 1990.

על היצירה

במקור נכתבה המוסיקה "On The Town" כבלט, על-פי הזמנת הכוריאוגרף ג'רום רובינס, בשנת 1944. לאור ההצלחה של הבלט הוצע לברנשטיין להרחיבו למחזמר. לאחר הצגת הבכורה המוצלחת של המחזמר בתיאטרון נמשכו ההופעות ברציפות במשך שנה שלמה. אחר-כך צולם המחזמר לסרט על-ידי חברת מ.ג.מ., וכיכבו בו הרקדן ג'ין קלי והזמר פרנק סינטרה. ברנשטיין עיבד מן המוסיקה של המחזמר סוויטה בת שלושה פרקים לתזמורת סימפונית (מהם נכיר את הראשון והשלישי), והופיע איתה כמנצח בשנת 1946. היצירה נתפסה על-ידי הקהל כמוסיקה אמריקאית טיפוסית וכמוסיקה ניו-יורקית, ועוררה התלהבות והזדהות.

המחזמר עוסק בשלושה מלחים שקיבלו חופשה בת עשרים וארבע שעות בהגיעם לראשונה בחייהם לנמל ניו-יורק. העיר התוססת, שתושביה מקבלים את כל נפלאותיה כמובנות מאליהן, מפתיעה ומקסימה את המלחים הצעירים, והם מטיילים בה כחולמים, ועוברים הרפתקאות שונות. אחד מהם מתאהב בנערה המככבת בתמונת פרסומת ענקית ברכבת התחתית, וחבריו עוזרים לו לחפש אותה כדי להיפגש איתה, וכל האירועים האלה מתרחשים במהלך החופשה בת עשרים וארבע השעות.

בסוויטה, כאמור, שלושה פרקים. בראשון, הנקרא "The great lover", מתואר המלח גביי שנרדם ברכבת התחתית בעוד הוא מחפש את נערת חלומותיו. בחלומו הרומנטי הוא מדמה עצמו לגיבור אמיץ בעל כושר מיוחד.

הפרק השלישי מציג מראה רחב-יריעה של "טיימס סקווייר 1944", כיכר מפורסמת בניו-יורק. כל המלחים הנמצאים בנמל באותו ערב נאספים בכיכר ללילה של בידור ושעשועים. המוסיקה מתארת ריקודים עממיים מסורתיים ברחוב, ביקור בחנות מזכרות, אולם ריקודים סלוניים, ועוד... כל אלה משתלבים יחד ברצף סימפוני פנורמי ועשיר.

מדברי ברנשטיין על המחזמר: "הוא משעשע, בלב קל, סאטירי - אבל לא יותר מדי. זהו מחזה מאושר ונוגע ללב על ימי מלחמה, בנימה הכי קלילה שאפשרית, אבל באמצעים אסתטיים הכי רציניים."

פרק ראשון - Dance of the Great Lover

התכונות הבולטות

1. מוסיקה תזזיתית, תוססת, חסרת מנוחה.
2. קצב מהיר רוב הזמן, מעין מירוץ מוטרף.
3. ברגיסטר הנמוך של הליווי: דופק חזק, כבד, וכנגדו הדגשות סינקופיות סדירות או מפתיעות.
4. הבזקים של מוטיבים קצובים, קצרים, שאינם מתפתחים לכלל מלודיה.
5. מקצבים סינקופיים שונים.
6. משקלים מתחלפים.
7. חילופים מפתיעים של רגיסטרים ושל כלים.
8. כלי הנשיפה וכלי הנקשה בחשיבות ראשונה, מעל לכלי הקשת.
9. הרמוניה בלתי-מסורתית, עם ניחוח ג'אזי ועם צליל מרכזי במקום טונליות מסורתית.
10. מבנה: תצוגה - פסיפס של מוטיבים: 1, 2, 3, 4, 2, 3, 5.
חזרה שהיא מעין פיתוח: 1, 2, 3, 4, 5,
סיום: 1, 2.
(כל הפרק נמשך פחות משתי דקות).

המוטיבים ואיפיוניהם:

1.

מקצב פעמות כבדות כנגד ליווי סינקופי פועם; המלודיה בקרנות, עם הדגשות בצליל האחרון החוזר; החזרה המיידית על המוטיב נמצאת במיקום שונה ביחס לליווי, וגורמת לאי יציבות בתחושת המשקל.

2.

סולו טרומבון בכיוון יורד, באופי תרועתי; בכלים הנמוכים - סינקופות.

3.

מקצב מנוקד מפזז בקלילות בקלרינט וכינורות; לרוב שלוש הופעות רצופות.

4.

קפיצה מתריסה בעליה, בחצוצרות (המנגנות בסקסטאקורדים מקבילים).

5.

סקונדה מלודית שחוזרת תוך הזזות מקצביות ומשקליות; קפיצות בודדות סינקופיות בעליה הולכות ומרחיבות כלפי מעלה את המנעד המצומצם של הסקונדה. מנגנים כלי הנשיפה מעץ, באוניסון.

הפרק נפתח ב"פיצוץ" של אקורד ספורצנדו, החוזר חמש פעמים; מיד אחר־כך מוטיב מס' 1 בקרנות, כבד ומודגש:

רגיעה רגעית בה נמשך רק הליווי האקורדי הסטטי, ואחריה מוטיב מס' 2 בכיוון יורד, בטרומבון, מעין תרועה שצלילה האחרון ממושך.

נכנס מוטיב מס' 3, קליל ושקט, בקלרינט, עם הדגשות בחצוצרות; בליווי תנועה הרמונית קלה.

לחזרה השלישית של המוטיב מתחברות החצוצרות בקריאת תיגר מתריסה בקפיצה עולה, במוטיב מס' 4.

ומיד הטרומבונים בכיוון יורד במוטיב מס' 2;

אחר-כך חוזר המוטיב הקליל מס' 3 גבוה יותר, שוב בשלושה ווריאנטים.

ומיד באוניסון בכלי הנשיפה מעץ מופיע מוטיב חדש מס' 5, שמתפתח על-ידי הרחבת המנעד שלו כלפי מעלה:

קריאת חצוצרות וטרומבונים (ומכת תוף) קוטעת אותו, והוא חוזר שוב בתיזמור שונה, תוך הזזת מפתיעות של מיקומו במשקל, וקיטועים קצרים.

אחר-כך מעין מחזר:

- האקורדים ה"קשים" מפתחת הפרק, המוטיב מס' 1;
- סדרת אקורדים נוספת, המוטיב מס' 2 - תרועה יורדת בטרומבונים;
- המוטיב מס' 3, הקליל, במקצב מנוקד, בווריאנט "פריגי";
- מוטיב מס' 4 - הקפיצה המתריסה בחצוצרות, עם הרחבה;
- המוטיב מס' 5 מתחיל במקלהת כלי הנשיפה מעץ, ועובר פיתוח: הזזות בצליל המרכזי, העשרת התיזמור, שילוב רמזים של המוטיב מס' 2, חילופי דינמיקה מפתיעים. בהופעה הזאת, השניה, הוא עוד יותר אנרגטי וסוער.

הפרק מגיע לסיומו על-ידי חזרה על האקורדים הנמרצים שפתחו אותו, כמו קודם המוטיב מס' 1, והמוטיב מס' 2, הפעם במקצב מצומצם, ז"א בדימינוציה. לבסוף שורת אקורדים בעליה, בעוצמה מקסימלית, במקצב מנוקד ובסינקופה "מתפוצצת".

התכונות הבולטות

1. מוסיקה המשדרת עליזות, אופטימיות, מצבר־רוח מרומם.
 2. מעבר חד ופתאומי מנושא לנושא. החטיבות מובחנות זו מזו על ידי חילופי הנושאים, השונים זה מזה במלודיה, באופי ובמפעם.
 3. הזזות ממרכז טונלי אחד למרכזים טונליים אחרים, שיוצרות כיוונויות ומתח, ובונות שיאים.
 4. סינקופות שונות ומגוונות המתבלטות בכל הנושאים.
 5. מבנה שצורתו קרובה לרונדו: פזמון - נושא ריתמי שחוזר כמה פעמים (בווריאנטים), לסירוגין עם נושאים שירתיים שרובם ווריאנטים של השיר המוביל במחזמר: New York, New York What a Beautiful Town
- הסדר: פזמון, שיר, פזמון, מלודיית הקסילופון (בתוכה הפזמון), שיר, פזמון, שיר, קודה.

הנושאים העיקריים:

1. ה"פזמון החוזר": באופי ריתמי מובהק, נמרץ, תקיף ותוקף באופן הכרזתי. הפסוקיות א־סימטריות, העוצמה חזקה, התזמורת כמעט כולה במקצב אחיד סינקופי, מעל תבנית חוזרת של בס מהלך.

2. מלודיית השיר New York, New York בכמה ווריאנטים:

מעקב

הפרק נפתח במלודייה עליזה, בקלרינט "המגלגל צחוקים" בסינקופות ובמקצבים מנוקדים.

הליווי הוא במצלול נקישתי - אקורדים בקצב פעמות. לאחר שלוש סדרות של סקוונצות יורדות בקלרינט, שכנגדן נוספות לליווי סינקופות, מתפרץ נושא "הפזמון החוזר".

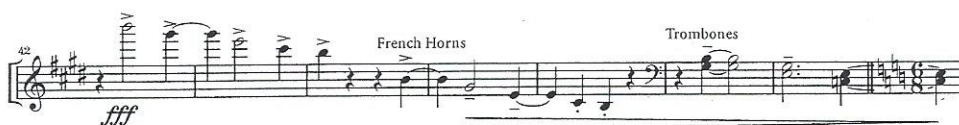
הפזמון החוזר כובש בכוח את ה"במה", בעוצמת פורטיסימו.

ללא כל הכנה מתפרצת מלודיית השיר בכלים הנמוכים: טרומבונים ואחרים.

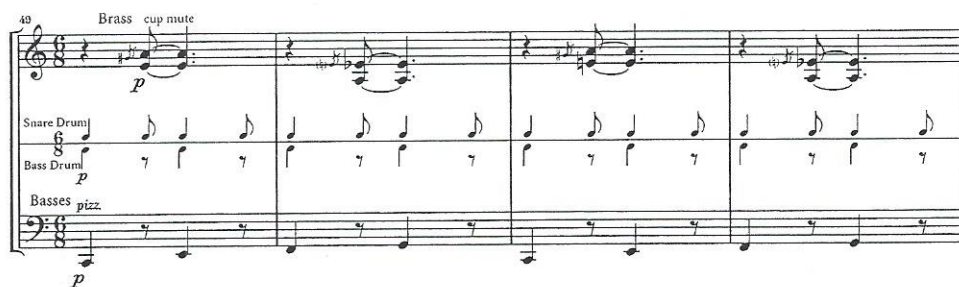

בקצב נמרץ וסינקופי ובעוצמה מלאה, עם ליווי סינקופי. המלודיה חוזרת בתיזמור שונה, ושוב מתחילה - ונעצרת על הצליל הגבוה שבראשיתה, ועוברת לשיא על טרילר ממושך.

מתרחשת הרגעה באמצעות שלוש סדרות של צלילים איטיים, היורדים בדי-קורשנדו מרגיסטר גבוה ועד לנמוך.

הם מעבירים אל מפעם מתון ושקט, אל נדנדת 6/8 בסינקופות רכות + "בס מהלך" - ליווי נינוח למלודיית השיר.

חזרות על המלודיה:

ברגיסטרים וטונלויות שונות, חזרות חלקיות או מלאות, נמשכות והולכות, צוברות בהדרגה עוד ועוד תנופה, עוצמה, עליות ברגיסטר ועיבוי התיזמור. לאחר כל זאת באות מעין שלוש "התראות" סינקופיות במרווח טריטון, שמקדימות ומכינות את כניסת הפזמון.

במצב-רוח נמרץ ובהופעה ווריאטיבית חוזר הפזמון במשקל חדש, ובווריאנט מקצבי.

בפזמון מתרחשת התעצמות, אבל סולו קצרצר בכלי הנקישה חותך-קוטע את הופעת הפזמון.

חל שינוי למפעם מהיר מאוד, שבו מתבלט הקסילופון (עם הפסנתר והפיקולו) במוטיב יורד קצר, באופי שובבי.

מוטיב זה חוזר כמה פעמים, ובין זו לזו קיטוע על-ידי הפסקה והדגשה. צליל קלרינט בודד עוצר לרגע את התנועה, ושוב חוזר המוטיב הנ"ל, הפעם בקלרינט, הופך כיוון לרגעים, ומצטרף אליו מוטיב משלים של סקונדות במקצב מנוקד. המוטיבים האלה עוברים התעצמות קצרה, ואז חוזר המוטיב בראשות הקסילופון, עם הקיטוע וההפסקות.

הופעה נמרצת של הפזמון החוזר עוצרת ומפסיקה לרגע את העליזות של מוטיב הקסילופון.

שובבותו של הקסילופון חוזרת שוב, אחר-כך מצטרף מוטיב הסקונדות המנוקדות, הפעם בצלילים גבוהים ועדינים במיוחד, אבל במהרה מתפתח שיא של עוצמה ורגיסטראציה גבוהה, והוא מוביל אל שלוש הסדרות של צלילים ממושכים יורדים; הן משנות את האווירה לפיאנו ולשלווה מסוימת.

קעת המפעם רגוע והתיזמור שקוף; נשמע ליווי אוסטינטו בגלישות טרומבונים בשלשונים מערסלים. מעל הליווי חוגג לו סולו מלודי לירי לחצוצרה.

The image shows a musical score for Trombones and Trumpet. The Trombone part is on the top staff, starting at measure 127, and the Trumpet part is on the bottom staff, starting at measure 130. Both parts feature complex rhythmic patterns with triplets and slurs. The Trombone part has a 'subito heavy' dynamic marking. The score is in 3/4 time.

אחריו "משתפך" סולו אחר לסקסופון, בווריאנט של מלודיית השיר. כלי נשיפה אחרים מצטרפים במרקם חיקויי באותה המלודיה.

הם נקטעים באגרסיביות על-ידי הפזמון החוזר: הוא מהיר ונמרץ, בפורטיסימו, בתיזמור מלא; לתוכו משתרבת תרועת חצוצרה, אבל הפזמון נמשך באותו אופי. שוב חוזרת מלודיית השיר בתיזמור עדין יותר; היא חוזרת בהשתתפות כל התיזמורת, עם סינקופות מודגשות בכלים הנמוכים; בהדרגה הולכת ומתהווה סחרחרת סוערת של מוטיבים מוכרים, כלי הנקישה משתתפים במהומה, והסחרחרת הזו נמשכת בעוצמה מקסימלית, עד שללא כל הכנה היא נחתכת באופן מפתיע, ובכך מסתיים הפרק.